

DOI 10.26886/2520-7474.2(34)2019.3

UDC: 338.46:334.477

**MODERN INSTRUMENT FOR STATE SUPPORT OF SMALL BUSINESS
IN THE AGRICULTURAL SPHERE OF REGIONAL ECONOMY**

T. Ratushna

Taurian National University them V. I. Vernadsky, Ukraine, Kiev

In the article the complex study of the main tendencies of development of small agribusiness and agriculture in general is carried out. The directions of improvement of agrarian and land policy, as well as economic levers of state regulation of the agrarian sphere of the region's economy are determined. The main tools for supporting the development of entrepreneurship in the agrarian sector of the region's economy are considered. Particular attention is paid to the study of budget and extrabudgetary support of small businesses in the agro-industry. The prerequisites of correct construction of the system of granting agro-industrial credit for small business are analyzed. A comprehensive toolkit for supporting small businesses in the agrarian sector of the region's economy has been developed.

Key words: agroindustrial complex, small business, land policy, pricing, lending, insurance, investment activity, state regulation, budget support, targeted programs, food safety.

Ратушна Т. М. Сучасний інструментарій державної підтримки малого бізнесу в аграрній сфері економіки регіону / Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського, Україна, Київ

В статті проведено комплексне дослідження основних тенденцій розвитку малого агробізнесу і сільського господарства в цілому. Визначено напрями вдосконалення аграрної і земельної політики, а також економічні важелі державного регулювання

аграрної сфери економіки регіону. Розглянуто основні інструменти підтримки розвитку підприємництва в аграрній сфері економіки регіону. Особливу увагу приділено дослідженню бюджетної і позабюджетної підтримки суб'єктів малого підприємництва в агросфері. Проаналізовано передумови правильної побудови системи надання агропромислового кредиту для суб'єктів малого підприємництва. Розроблено комплексний інструментарій підтримки малого бізнесу в аграрній сфері економіки регіону.

Ключові слова: агропромисловий комплекс, мале підприємництво, земельна політика, ціноутворення, кредитування, страхування, інвестиційна діяльність, державне регулювання, бюджетна підтримка, цільові програми, продовольча безпека.

Постановка проблеми. Сталий розвиток сільського господарства та сільських територій є одним із пріоритетних напрямків державної політики в частині стабілізації економічного становища. Концептуальні засади сталого розвитку як основа економічного зростання, включає виробничу, соціальну, екологічну та природоохоронну складові. Стан стійкості важливо забезпечити в кожній з них і цілеспрямовано реалізувати в єдиній інтегральній системі науково-методичних обґрунтувань і ефективних заходів практичної реалізації.

Стабільний розвиток безпосередньо виробничої сфери сільського господарства може бути забезпечено шляхом збереження природного середовища та вимагає додаткових ресурсів інтенсивних екологічно безпечних технологій, а також радикального поліпшення інвестиційно-інноваційної ситуації в галузі та в аграрній сфері в цілому. Виходячи з рівня рентабельності, аграрна економіка не відповідає прогнозованим показникам, проте, на сьогодні помітно активізувалася діяльність держави з регулювання аграрної сфери економіки, що

супроводжується реформуванням аграрного законодавства, перш за все, у сфері державної підтримки малого бізнесу, що й стало підставою для вибору та актуалізації даного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми державної підтримки малого підприємництва досліджували у наукових працях такі вітчизняні вчені-економісти як: Безус А. [1], Варналій З. [3], Вишневська О. [4], Візняк Ю. [5], Ганенко А. [6], Дем'яненко М. [7], Жук В. [9], Корягіна Т., Поліщук Г. [11], Присяжнюк М. [12], Саблук П. [12], Цегелик Г., Швець Г. [14]. Однак, недостатньо уваги на сьогодні приділено дослідженню сформованого інструментарію підтримки малого агробізнесу, а також не повністю розкриті питання стосовно правильної побудови системи кредитування в аграрній сфері економіки регіону.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження ключових позицій державної підтримки малого бізнесу в агросфері та розробка пропозицій щодо забезпечення сталого розвитку аграрного сектору економіки регіонів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Здійснення нової аграрної політики України означає, в першу чергу, визнання аграрного сектора пріоритетним і стратегічним напрямком державної політики, а протекціонізм – природною компенсацією неминучих втрат аграрної сфери в умовах ринку. На сьогодні, з метою підвищення конкурентоспроможності малих підприємств в сфері агробізнесу необхідне рішення ряду завдань:

- інноваційний поштовх, що забезпечує здійснення «зеленої революції» в області аграрних технологій і закладає фундамент майбутнього динамічного розвитку;
- модернізацію інфраструктури та матеріально-технічної бази аграрного сектора, яка гарантуватиме можливість ведення ефективної виробничої діяльності та реалізації соціальних програм села;

- відродження інтеграційних і коопераційних зв'язків на пострадянському просторі на рівні як конкретних підприємств, так і держав, що дозволить використовувати переваги міжнародного поділу праці в процесі глобалізації, а також спільно протистояти їх можливих негативним наслідкам;

Розвиток малого агробізнесу і сільського господарства в цілому неможливо без вирішення соціальних і демографічних проблем на селі (скорочення сільських жителів – за останній рік на 1,2 %; трудова еміграція – 100 тис. осіб щомісяця у 2018 році (за даними Міністерства закордонних справ України)). Таким чином, можна відзначити, що для розвитку малого агробізнесу в Україні необхідно сформувавши цілісну концепцію розвитку сільських територій, в тому числі і за допомогою побудови і комплексного використання організаційно-економічного та правового інструментарію підтримки малого бізнесу в аграрній сфері економіки регіону.

На сьогодні, малі підприємства агросфери гостро потребують вдосконалення аграрної і земельної політики. По-перше, необхідно усунення сформованого диспаритету цін за рахунок, частково: скорочення розриву між закупівельними та роздрібними цінами; підвищення доходів населення. Для цього потрібна розробка механізмів підтримки необхідного рівня цін. Другий напрямок – відновлення оборотних коштів сільськогосподарських організацій, в тому числі і за рахунок пільгового кредиту, звільнення від податків коштів, що витрачаються на розвиток. Третій напрям – адекватне сучасним умовами і раціональне розмежування функцій держави та інших учасників економічного процесу. Четвертий – зміцнення фермерського сектора, включення дрібного підприємництва в процеси кооперації. Принципово важливе значення має державна підтримка, що включає: продовольче забезпечення, фінансово-економічні

зобов'язання в кредитній, податковій і ціновій політики, яка дозволила б створити помірно-протекціоністський режим для всіх суб'єктів господарювання; визначення пріоритетів розвитку галузей, виходячи з місця агропромислового комплексу країни на вітчизняному та світовому продовольчих ринках тощо [9, 12].

У сучасних умовах основними інструментами державної підтримки малого бізнесу в аграрній сфері економіки регіону повинні стати: ціноутворення, кредитування, страхування, інвестиційна діяльність (рис. 1).

В сучасних умовах, найбільше значення для сільськогосподарських виробників має механізм ціноутворення, оскільки ціна товару повинна забезпечувати їм прибутку, в той же час бути доступною для споживача. У зв'язку з цим, в області цінової політики держави щодо підприємницьких структур агросфери, безумовно, повинні діяти принципи вільного ціноутворення, але в поєднанні з державним регулюванням цін, встановленням гарантованого рівня закупівель за держзамовленням з використанням індикативної ціни.

В результаті, одним з напрямків аграрної політики повинно стати застосування політики паритету цін, що полягає у встановленні державою мінімальних підтримуваних цін на сільськогосподарську продукцію, які, як правило, вище рівноважних; реалізація програм підтримки агросфери, які агрегуються в кілька груп. Перша група – заходи, спрямовані на збільшення доходів від реалізації продукції сільгосптоваровиробників, наприклад, прямі субсидії виробникам (дотації на тваринництво), інтервенції на зерновому ринку.

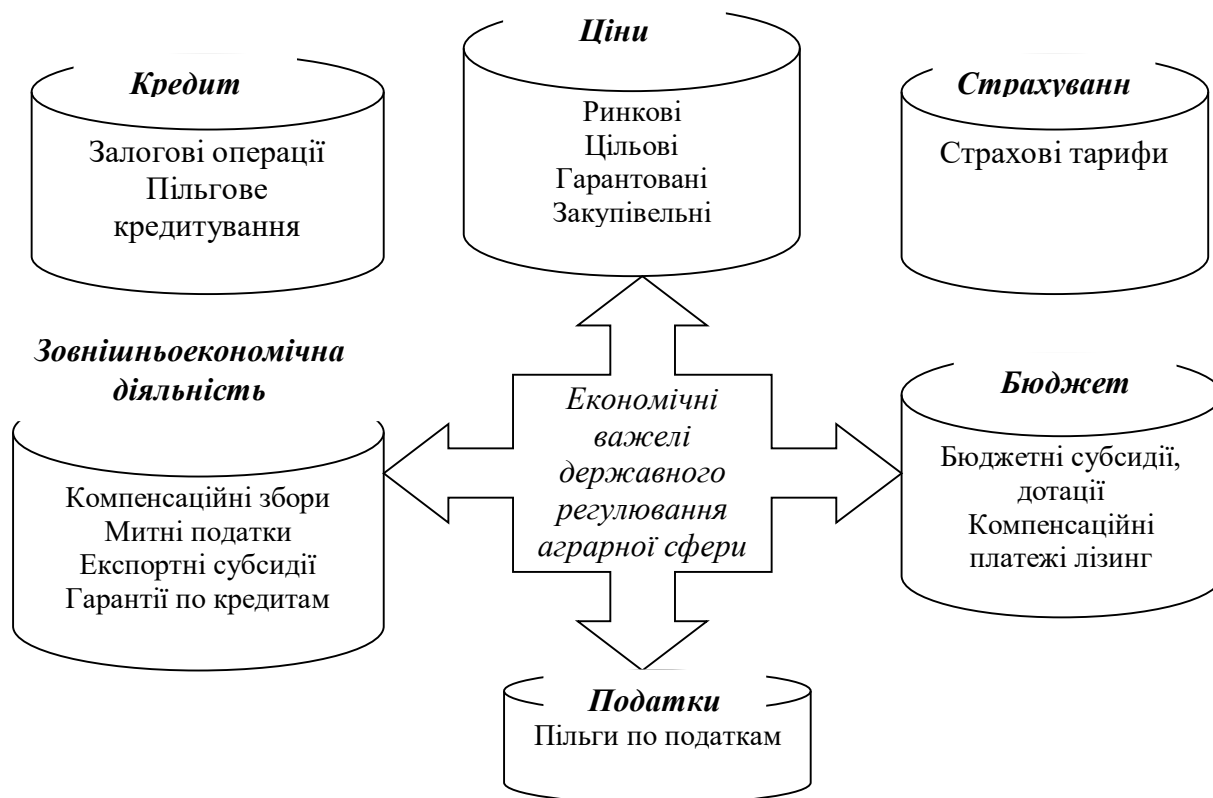

Рис. 1 Економічні важелі державного регулювання аграрної сфери економіки регіону

Друга група заходів спрямована на зниження витрат сільгоспвиробників – компенсація витрат на засоби виробництва (наприклад, державні субсидії вітчизняним сільгоспвиробникам на компенсацію частини витрат на придбання мінеральних добрив, дизельного палива), субсидування ставок по банківських кредитах та ін. Так, відповідно до «Державної підтримки сільського господарства: урядові програми 2018», малому бізнесу передбачено доступ до дешевого кредитного ресурсу, а також відшкодування 100% вартості закупленого українського насіння, 90% вартості дорадчих послуг, компенсація 40% вартості сільгосптехніки. Проте, бюджетна дотація для розвитку та стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції (відповідно до ЗУ «Про державну підтримку сільського господарства України» від 24.06.04 р. № 1877-IV)

у 2018 році склала 945 млн. грн., що майже у 5 разів менше, ніж у 2017 р. [8]. Тому, розподіл бюджетних субсидій, що характеризується значною нерівномірністю і недоступністю, показує, що для здійснення «проривних» заходів і виведення сільського господарства на траєкторію модернізаційного зростання необхідні додаткові фактори та інструменти [3, 4].

Основними інструментами підтримки розвитку підприємництва в аграрній сфері економіки регіону на сучасному етапі повинні стати заходи, спрямовані на збільшення виручки виробників (наприклад, прямі субсидії виробникам і інтервенції на ринках) і на зниження витрат сільськогосподарських виробників (компенсація витрат на засоби виробництва, субсидування кредиту та інші).

Державне регулювання малого бізнесу в аграрній сфері економіки регіону здійснюється у формі бюджетної і позабюджетної підтримки його суб'єктів. До бюджетних форм підтримки відноситься надання бюджетних послуг за рахунок коштів бюджетів усіх рівнів, а також розробка і реалізація програм з регулювання продуктових ринків або видів діяльності суб'єктів агропродовольчого сектору. Зокрема, серед таких заходів можна виділити: підтримку і фінансування діяльності апарату управління всіх рівнів в аграрній сфері економіки, а також підвідомчих структур та підприємств, що займаються наданням бюджетних послуг; фінансування здійснення інспекційних і контрольних функцій, функцій нагляду; фінансування державної служби технічного нагляду; фінансування інспекційних і контрольних функцій служби насінництва; діяльність щодо здійснення моніторингу аграрних ринків, збору, обробки та безкоштовного розповсюдження інформації; діяльність по здійсненню контролю за використанням земель сільськогосподарського призначення, ведення земельного кадастру та ін.

Особливе місце в останні роки як на державному, так і на регіональному рівні в формі бюджетних послуг займає підтримка освіти, підготовки і перепідготовки кадрів для агропромислового комплексу, оскільки вона є актуальною проблемою і розрахована на довгостроковий ефект. Слід зауважити, що програми підтримки сільського господарства, на відміну від вищеназваних заходів, спрямованих на надання бюджетних послуг, не є обов'язком держави, вони представляють собою певний договір щодо витрачання громадських коштів на вирішення тієї чи іншої задачі. Тому оцінка ефективності таких субсидій виходить з того, наскільки встановлений порядок [14, с.37].

У комплексі заходів щодо вдосконалення планування бюджетної підтримки аграрної сфери економіки регіону головним має бути створення умов для еквівалентного обміну сільського господарства з іншими галузями економіки. Від вирішення цього питання буде залежати не тільки фінансова стабільність і пожвавлення інвестиційної діяльності в агропромисловому комплексі, але і відновлення та розвиток вітчизняного сільськогосподарського машинобудування та інших обслуговуючих галузей [5, 10].

Методологія планування бюджетних витрат для аграрної сфери економіки повинна бути спрямована на вирішення проблеми продовольчої безпеки країни, а вихідною базою має стати ЗУ «Про продовольчу безпеку України» від 28.04.2011 № 8370-1. Планування потреб агропромислового комплексу за рахунок бюджетних коштів має опиратися на баланси продовольства. До позабюджетних форм підтримки відносяться заходи агропродовольчої політики, які не потребують витрачання коштів державних або муніципальних бюджетів, у тому числі регулювання цін і тарифів, зовнішньоторговельне регулювання експорту та імпорту

сільськогосподарської продукції та продовольства, встановлення пільг, заборон і обмежень.

Так, в Проекті Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2021 року Міністерства аграрної політики і продовольства України зазначено, що для удосконалення системи державної підтримки аграрного сектору потрібно: забезпечення стабільності та прогнозованості системи державної підтримки аграрного сектору шляхом запровадження середньострокового бюджетного планування у розмірі не менше 1 відсотка від вартості обсягу виробництва валової продукції сільського господарства; надання переваги державній підтримці у здійсненні заходів, спрямованих на розвиток пріоритетних галузей агропромислового комплексу, у першу чергу тваринництва, а також стимулювання розвитку малого та середнього підприємництва та соціальної сфери села.

Важливо, що підтримка продовольчої безпеки держави та заходів із забезпечення сталого розвитку аграрного сектору економіки передбачає: впровадження програми «Склянка молока»; впровадження програми «Овочевий мікс»; впровадження програми «Шкільний обід»; розробку та впровадження системи моніторингу продбезпеки; створення електронної системи науково-практичних розробок; інфорційно-консультативне забезпечення сільськогосподарських виробників; дослідження, прикладні наукові та науково-технічні розробки, виконання робіт за державними цільовими програмами і державним замовленням у сфері розвитку агропромислового комплексу [13].

Сучасні інструменти державного впливу не носять системного характеру і тому не надають помітного впливу на розвиток аграрного сектора економіки регіону. Слід підкреслити, що неефективними ці

заходи слід визнати не самі по собі, а через їх застосування в умовах відсутності чіткої позиції держави по відношенню до вирішення нагальних загальноекономічних проблем, до виділення пріоритетів у розвитку вітчизняного сільського господарства.

Слід зазначити, що більшість суб'єктів малого підприємництва в сільському господарстві відчуває в даний час гостру потребу в оновленні матеріально-технічної бази, придбання нових і сучасних технологій. У зв'язку з цим, для розвитку таких підприємств необхідні довгострокові і порівняно недорогі кредитні ресурси [1, с.10]. На даний момент кредитуванням малого сільського підприємництва займаються багато банків, але це лише формально, на практиці їх співпраця носить декларативний характер. Можна назвати кілька причин такого становища. З одного боку, банкам заважає брак сучасних технологій і «довгих» грошей, а з іншого – банківські ризики. Непопулярність в банківському середовищі кредитування малого підприємництва пояснюється також правилами Нацбанку, згідно з нормами якого резерви незабезпечені заставою, кредити створюються фактично за рахунок чистого прибутку. Саме тому більшість банків вимагає в заставу нерухомість.

Таким чином, основною метою підтримки малого бізнесу в даному контексті є формування групи банків, фінансових компаній, інвестиційних фондів, що працюють з суб'єктами малого підприємництва, сприяння залучення коштів приватних інвесторів у розвиток малих підприємств [2, с.130].

Подальший розвиток малого бізнесу в агросфері багато в чому залежить від правильної побудови системи кредитування. Ефективна система кредитування повинна відповідати наступним вимогам: сприяти ефективному використанню кредиту на макро- і мікрорівнях, зростанню ВВП; враховувати особливості кругообігу капіталу

сільгосптоваровиробників, переробних і оптово-роздрібних підприємств, а також регіонального та національного агропромислового комплексу в цілому; сприяти кооперації та інтеграції сільськогосподарських, переробних, оптово-роздрібних підприємств тощо; забезпечити доступність кредиту для всіх без винятку категорій позичальників в аграрній сфері; забезпечувати системний підхід до кредитування підприємств агропромислового комплексу як цілісної інтегрованої міжгалузевої системи; мати достатнє ресурсне забезпечення для задоволення потреб позичальників в агросфері в кредитах за рахунок позичкового капіталу різних кредиторів і інвесторів (державних, кооперативних, приватних); органічно поєднувати використання всіх форм і видів кредиту в залежності від характеру потреби, специфіки і цілей розвитку позичальників, а також від виду, характеру наявних кредитних ресурсів у потенційних кредиторів; базуватися на інституціональній основі агропромислового кредиту, якій повинен бути притаманний спеціалізований, інтегрований, багаторівневий характер і органічне поєднання банківських і небанківських кредитних організацій, кредитних кооперативів; передбачати різноманітні і альтернативні механізми кредитування в залежності від специфіки діяльності, умов функціонування позичальників, форми забезпечення контролю за поверненням кредиту [7].

У свою чергу, для кредитної системи важливо не тільки своєчасно і в повному обсязі видати кредит позичальнику, але й забезпечити повернення кредиту підприємствами агропромислового комплексу. Для цього необхідна наявність наступних умов: дотримання вимог агротехніки і оптимальних термінів проведення основних видів робіт в рослинництві і тваринництві; забезпечення збереження врожаю, поголів'я тварин та інших активів підприємства; забезпечення

гарантованого збуту продукції і отримання виручки від її реалізації; встановлення гарантованих цін на продукцію, що забезпечують беззбиткову діяльність всім нормально працюючим товаровиробникам агропромислового комплексу; введення системи обов'язкового страхування посівів і тварин.

Механізм кредитування суб'єктів малого бізнесу повинен бути науково обгрунтованим, носити різноманітний альтернативний характер, будуватися з використанням різних форм і видів кредиту. Крім того, основним напрямком в системі державної підтримки на перспективу має стати довгострокове інвестиційне кредитування підприємницьких структур сільського господарства, ефективна податкова, страхова, зовнішньоторговельна політика, а головне – подолання нееквівалентності в товарообміні сільського господарства з іншими галузями економіки [6, с.20].

Ефективність використання виділених бюджетних коштів багато в чому залежить від методів їх розподілу за напрямками, а також способів їх доведення до кінцевого адресата. Головним змістом діяльності працівників апарату управління агропромислового комплексу має стати не стільки розподіл бюджетних коштів по об'єктах, скільки участь у розробці конкретних проектів фінансового оздоровлення і їх реалізації. Таку систему організації можна назвати договірною, оскільки бюджетні кошти будуть надаватися в залежності від участі в реалізації розроблених проектів. Ця модель дозволить зосередити зусилля господарюючих суб'єктів і органів управління на межі внутрішніх резервів і модернізації зовнішніх джерел фінансування. Причому постачальники ресурсів сільськогосподарського виробництва зможуть мати додаткові стимули для пролонгації боргів, якщо у них будуть гарантії державних органів. Фінансову підтримку необхідно планувати з терміном дії не менше ніж на 3-5 років, з тим, щоб

товаровиробники були впевнені, що протягом цього періоду напрямки і механізми державного регулювання і підтримки змінюватися не будуть. Гарантованість і відповідальність за результати використання бюджетних коштів повинні бути взаємними [11, с. 50]

Подальший розвиток малого агробізнесу і сільського господарства в цілому неможливо у відриві від вирішення соціальних і демографічних проблем на селі. Тому, необхідно сформувати цілісну концепцію розвитку сільських територій, в тому числі і за допомогою побудови і комплексного використання організаційно-економічного та правового інструментарію підтримки малого бізнесу в аграрній сфері економіки регіону (рис. 2).

Стає зрозуміло, що конкурентоспроможне виробництво сільгосппродукції може здійснюватися в невеликих господарствах. Це дозволило зробити висновок про необхідність балансу між підтримкою великих корпорацій і малих форм агровиробництва і забезпечення ефективної трансформації конкурентоспроможних фермерських господарств в інтегровані кооперативні бізнес-структури. У зв'язку з цим, необхідно радикальне оновлення правової бази, що стосується саме розвитку малого бізнесу економіки регіонів.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, перспективний напрямок ефективного розвитку економіки країни закладений в рамках розвитку підприємництва агропромислового комплексу як в стандартних сферах (малий і середній бізнес), так і у великому бізнесі та на державних підприємствах. Державі відводиться регулююча і стимулююча функція в створенні сприятливих умови на макрорівні шляхом розробки і впровадження спеціальних програм розвитку підприємництва. Основними напрямками діючих сьогодні Держпрограм є сталий розвиток сільських територій, розвиток рослинництва і тваринництва, досягнення фінансової стійкості

сільськогосподарських підприємств, технічна і технологічна модернізація, регулювання ринків сільськогосподарської продукції, сировини і продовольства.

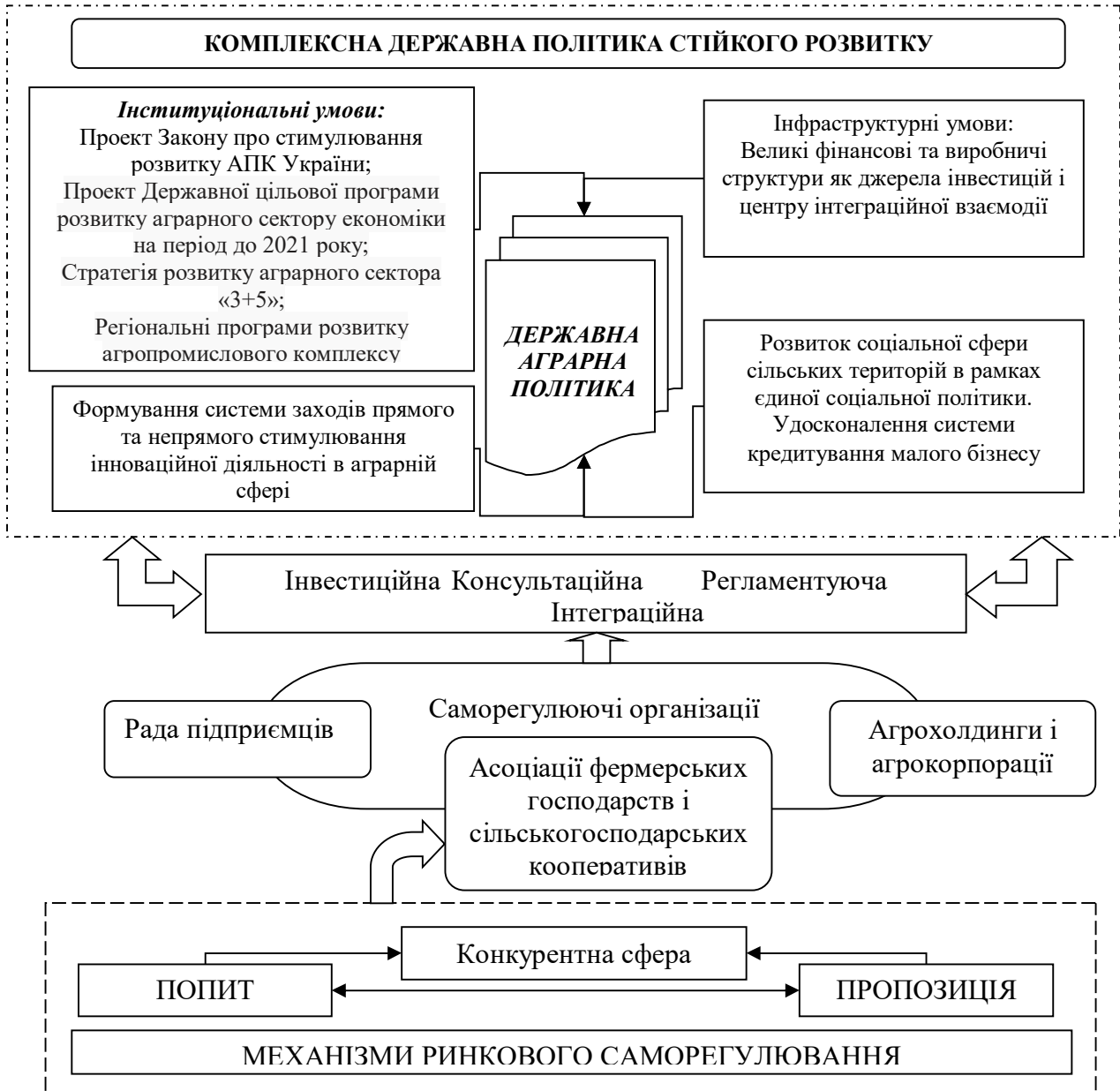

Рис. 2 Комплексний інструментарій підтримки малого бізнесу в аграрній сфері економіки регіону

Головним інструментом, що забезпечує постійний інвестиційний процес в галузі, є субсидування процентних ставок за залученими сільськогосподарськими товаровиробниками кредитами.

Застосування спеціальних програм розвитку підприємництва агропромислового комплексу при розробці нормативно-правової бази дозволить знизити рівень податкового навантаження, рівень адміністративних бар'єрів, рівень корумпованості державних чиновників, підвищити економічну ефективність, збільшити соціальну відповідальність роботодавця. Поєднання позитивних зусиль зростання з боку підприємців і держави дадуть позитивні результати для економічного розвитку регіону і країни в цілому.

Література:

1. Безус А.М. (2016) *Розвиток підприємств малого бізнесу в Україні. Проблеми розвитку економіки*, 3(99), 7-17. [in Ukrainian].
2. Біла І.С. (2017) *Бізнес-середовище в Україні. Глобальні та національні проблеми економіки*, 17, 127-131. [in Ukrainian].
3. Варналій З. (2016) *Мале підприємство в умовах ринкового господарювання. Економіка і організація управління*, 1, 58-79.
4. Вишневська О. (2016) *Статистичні показники розвитку сектору МСП: адаптація Акту про малий бізнес для Європи (SBA). Круглий стіл «МСП в Україні: якісні та кількісні показники розвитку сектору»*. https://www.slideshare.net/IER_Kyiv/sba-70096978
5. Візник Ю.Я. (2016) *Діагностика бізнес-середовища підприємства і роль неурядових організацій щодо запобігання та протидії корупції у сфері оподаткування. Економіка підприємництва*, 1, 235-240.
6. Ганенко А. (2016) *Розвиток підприємств малого бізнесу в Україні. Вісник КНУТД*, 3(99), 17-25.
7. Дем'яненко М.Я. (2010) *Фінансові проблеми формування та розвитку аграрного ринку. Облік і фінанси АПК*, 5, 6-10.
8. *Державна підтримка сільського господарства: урядові програми 2018*. <http://dotacii.minagro.gov.ua/ua>

9. Жук В. (2014) *Мале підприємництво як джерело економічного розвитку у високорозвинених країнах*. Вісник Чернігівського державного технологічного університету. 3(75), 134-145
10. Концепція Загальнодержавної програми розвитку малого і середнього підприємництва на 2014 – 2024 роки. <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/641-2013-%D1%80>
11. Поліщук Г.О. (2017) *Державна підтримка розвитку малого підприємництва: вітчизняний та зарубіжний досвід*. Актуальні проблеми державного регулювання, 1(51), 45-51
12. Присяжнюк М.В., Зубець М.В., Саблук П.Т. (2011) *Аграрний сектор економіки України (стан і перспективи розвитку)* Київ. ННЦ ІАЕ. 108.
13. Проект Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2021 року. <http://minagro.gov.ua/apk?nid=24198>
14. Швець Г.С. (2017) *Сучасне бізнес-середовище малого та середнього підприємництва в Україні*. Вісник Приазовського державного технічного університету, 34, 31-39.

References:

1. Bezus A.M. (2016) *Rozvytok pidpryjemstv malogo biznesu v Ukraini*. [Development of small business enterprises in Ukraine]. *Problems of economic development*, 3 (99), 7-17. [in Ukrainian].
2. Bila I.S. (2017) *Biznes-seredovyshhe v Ukraini*. [Business environment in Ukraine]. *Global and national problems of the economy*, 17, 127-131. [in Ukrainian].
3. Varnalij Z. (2016) *Male pidpryjemstvo v umovah rynkovogo gospodarjuvannja*. [Small enterprise in the conditions of market economy]. *Economics and Management Management*, 1, 58-79. [in Ukrainian].

4. Vyshnevs'ka O. (2016) *Statystychni pokaznyky rozvytku sektoru MSP: adaptacija Aktu pro malyj biznes dlja Jevropy (SBA)*. [Statistical indicators of the SME sector development: Adaptation of the Small Business Act for Europe (SBA)]. Round Table "SME in Ukraine: Qualitative and Quantitative Indicators for the Development of the Sector". Retrieved from [https://www.slideshare.net/ IER_Kyiv/sba-70096978](https://www.slideshare.net/IER_Kyiv/sba-70096978)
5. Viznjak Ju.Ja. (2016) *Diagnostyka biznes-seredovyshha pidpryjemstva i rol' neurjadovyh organizacij shhodo zapobigannja ta protydii' korupcii' u sferi opodatkuvannja*. [Diagnostics of the business environment of the enterprise and the role of non-governmental organizations in preventing and combating corruption in the field of taxation]. *Economy of Entrepreneurship*, 1, 235-240. [in Ukrainian].
6. Ganenko A. (2016) *Rozvytok pidpryjemstv malogo biznesu v Ukrai'ni*. *Development of small business enterprises in Ukraine*. *KNUTD Bulletin*, 3 (99), 17-25. [in Ukrainian].
7. Dem'janenko M.Ja. (2010) *Finansovi problemy formuvannja ta rozvytku agrarnogo rynku*. [Financial problems of the formation and development of the agrarian market]. *Accounting and Finance of the Agricultural Complex*, 5, 6-10. [in Ukrainian].
8. *Derzhavna pidtrymka sil's'kogo gospodarstva: urjadovi programy 2018*. [Government Support to Agriculture: Governmental Programs 2018]. Retrieved from <http://dotacii.minagro.gov.ua/ua>
9. Zhuk V. (2014) *Male pidpryjemnyctvo jak dzherelo ekonomichnogo rozvytku u vysokorozvynenyh krai'nah* [Small business as a source of economic development in highly developed countries]. *Bulletin of the Chernihiv State Technological University*. 3 (75), 134-145 [in Ukrainian].
10. *Koncepcija Zagal'noderzhavnoi' programy rozvytku malogo i seredn'ogo pidpryjemnyctva na 2014 – 2024 roky*. [The Concept of the National Program for the Development of Small and Medium-Sized Entrepreneurship]

for 2014-2024]. Retrieved from <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/641-2013-%D1%80>

11. Polishhuk G.O. (2017) *Derzhavna pidtrymka rozvytku malogo pidpryjemnyctva: vitchyznjanyj ta zarubizhnyj dosvid. [State support for small business development: domestic and foreign experience]. Actual problems of state regulation, 1 (51), 45-51 [in Ukrainian].*

12. Prysjazhnyuk M.V., Zubec' M.V., Sabluk P.T. (2011) *Agrarnyj sektor ekonomiky Ukrai'ny (stan i perspektyvy rozvytku). [Agrarian sector of Ukraine's economy (state and prospects of development)] Kyiv. NSC IAE. 108 [in Ukrainian].*

13. *Proekt Derzhavnoi' cil'ovoi' programy rozvytku agrarnogo sektoru ekonomiky na period do 2021 roku. Draft State Target Program for Agrarian Sector Development for the period up to 2021. Retrieved from <http://minagro.gov.ua/apk?nid=24198>*

14. Shvec' G.S. (2017) *Suchasne biznes-seredovyshe malogo ta seredn'ogo pidpryjemnyctva v Ukrai'ni. Modern business environment for small and medium enterprises in Ukraine. Bulletin of the Priazov State Technical University, 34, 31-39. [in Ukrainian].*